

Фаріна Я.О. Динаміка мотивації студентів в навчальному процесі вищої школи / Я.О. Фаріна // Вестник Донецкого отделения Социологической ассоциации Украины. – Донецк : ТОВ «Цифрова типографія», 2008. – Вип. 6-7. – С. 72-80.

Фаріна Я.О.

ДИНАМІКА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що Україна вже не може готувати фахівців тільки для власних потреб, а повинна включитися в процес підготовки конкурентоспроможного спеціаліста, здатного задовольнити запити європейського ринку праці. Одним із шляхів розв'язання проблеми є Болонський процес. Враховуючи його особливості, ми маємо усвідомлювати, що для системи вищої освіти в Україні він є дуже непростим. Ми не можемо тільки переносити на наше підґрунтя досвід інших держав, але й повинні пропонувати європейському співтовариству свої доробки, досягнення, пропозиції. Впровадження Болонського процесу викликає низку таких проблем, як загрозлива у масовому вимірі тенденція до погіршення якості вищої освіти, а також збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці, сприяє виникненню суперечностей між традиційно існуючою парадигмою навчання та метою вищої освіти, а також між процесом вищої освіти та суспільством. Ці та інші перешкоди погіршують розпізнавання нашої системи вищої освіти зовнішнім світом, погіршують мобільність наших студентів, викладачів і науковців в межах європейського освітнього простору і ринку праці,

Для того, щоб зменшити ці перешкоди, а згодом і позбутися їх, необхідно створити і запустити в дію таку модель освіти, яка могла б трансформувати

традиційний об'єкт педагогічної дії у вищій школі України в суб'єкт освітнього процесу, наповнити суб'єктним змістом самих студентів.

В свою чергу, суб'єктність як структурно-функціональна система є інтегративним утворенням, одним із базальних компонентів якого є мотиваційний.

Тому метою нашої статті є опис соціального конфлікту, який тривалий час існує в системі вищої освіти,

Тому **метою** нашої **статті** є виявлення особливостей мотивації абітурієнтів та студентів як чинника впливу на якість вищої освіти України та визначення умов підвищення ефективності освітнього процесу шляхом встановлення суб'єктного змісту об'єкту педагогічного впливу у вищій школі.

Аналізуючи **ступінь розробленості проблеми** нашого дослідження, слід зазначити, що питання мотивації особистості, чинників, що на неї впливають, її динаміку та різноманітність досліджувалися багатьма соціологами, педагогами та соціальними психологами, такими як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Дж. Келлі, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та інші.

Дослідженню різних аспектів мотивації випускників середніх шкіл і студентства присвячені роботи таких відомих українських, російських та прибалтійських соціологів, як В.Л. Арбеніна, В.С. Бакіров, Є.І. Головаха, А.Г. Здравомислова, Н.О. Победа, М.М. Руткевич, Є.А. Подольська, Л.Г. Сокурянська, О.О. Якуба та інші.

Проблеми суб'єкта та суб'єктності у вищій освіті так чи інакше торкалися в своїх роботах зарубіжні дослідники Арчер, Гідденс, Турен, Штомпка, Ясперс, а також такі вчені з країн СНД, як О. Беляєва, Л. Гребнев, Т. Заславська, В. Начасєв, Р. Рівкіна, В. Сенашенко, О. Согомонов, Л. Сокурянська, В. Ядов та інші.

Досі актуальною є думка Пітіріма Сорокіна про необхідність переходу від «системи дипломів» до «презумпції підготовленості» [1, с.85]. Це дозволить, як відзначає О. Поліщук, створити «кінцевий продукт вищої освіти – людину (як особистість і основну продуктивну силу) адекватну, а тому корисну цивільному

суспільству», тобто фахівця, що відповідав би вимогам соціального замовлення [2, с.85].

Найбільший внесок в рішення позначеної проблеми внесли американські вчені Роберт Б. Бар і Джон Таг, які зробили критичний порівняльний аналіз двох освітніх парадигм – «навчання» й «учіння», що дозволяє під іншим кутом поглянути на процес навчання у вищій школі, його методику, ролі його учасників та мотивацію студентів [3].

Ентоні Гідденс підкреслює важливість ролі самостійної активності особистості в її розвитку, необхідність переходу від навчання та виховання до самонавчання та самовиховання [4].

Роботи О. Беляєва, В. Сенашенко та інших присвячені активізації тих, хто навчається в процесі самостійної роботи, шляхом підвищення їх мотивації.

Дудко Л.А. аналізує одну з моделей структури особистісного потенціалу та розглядає ціннісно-мотиваційну сферу як один із важливих її компонентів, а однією із суттєвих властивостей конкурентноспроможного спеціаліста вважає самомотивацію [5]. Алексенцева-Тімченко К.С. до суб'єктивних чинників формування успішної кар'єри також відносить мотиви [6].

Сокурянська Л.Г. в результаті досліджень робить висновки, що незалежно від мотивації майже всі респонденти, самоідентифікуючись зі студентством, позитивно оцінюють свою належність до цієї соціальної групи. Одним із аргументів є більш високі життєві шанси по закінченні освіти не залежно від того, чи будуть працювати за фахом, чи ні [7].

Суттєвий внесок в розробку проблеми зробив Яковенко А.В., який досліджував особливості освітніх мотивацій студентської молоді в умовах трансформації українського суспільства [8].

Якщо виходити з того, що процес навчання у вищій школі повинен бути спрямований на ті очікування, які соціальна практика покладає на молодих фахівців, то метою навчання у вузі повинна бути освіченість як така. В даному контексті саме вона виступає критерієм адекватності отриманої спеціальності й адаптивності випускників вищих учбових закладів до соціальної практики.

Якщо подивитися на українську систему вищої освіти, що перебуває в стані реформування, то можна побачити, що, не зважаючи на впровадження сучасних інтерактивних технологій навчання, у вищій освіті домінує лекційно-семінарська структура учбового процесу, а методика інформаційно-репродуктивного навчання використовується як традиційна. В контексті такого освітнього процесу викладач у вищій школі розглядається як основний носій і джерело знань. Більш того, опіка, контроль і «конвоювання» студента в процесі навчання у вищій школі вважаються обов'язковими функціями викладача.

Слід звернути увагу й на ту обставину, що взаємодія між студентом і викладачем частіше складається таким чином, що вони знаходяться «по різні боки барикади». Студент в такій системі координат виступає в ролі виконавця, якого спонукають до дії, а по суті – споживача, який не готовий докладати зусилля та проявляти пізнавальну активність. Викладач і студент рухаються різними курсами, частіше не будучи співробітниками процесу, не маючи загальної мети. Якщо викладач в кращому разі прагне дати інформацію і сформуванню вміння, необхідні для роботи за фахом, то мотивацією навчання більшості студентів як і раніше залишається отримання зовнішніх атрибутів вищої освіти. Мотиваційна орієнтація молоді на отримання вищої освіти є результатом сприймання вищої освіти як певного «стартового капіталу» для майбутнього кар'єрного зросту, тобто цінується не стільки якість підготовки, скільки перспективи, що стануть можливими завдяки наявності диплому, «корочки», завдяки яким відкриваються перспективи в зміні соціального статусу і з'являються нові джерела матеріального статку.

Сама по собі освіта, кінцевою метою якої є відповідний рівень освіченої людини, здібної до творчої самореалізації протягом усього життя, мотивацією як такою практично не виступає. Але мотивація студентів не з'являється сама по собі, а є похідною від мотивації абітурієнтів. Саме вона є вихідним моментом навчального процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ), однією з умов більш чи менш успішної навчальної кар'єри студента.

Мета вищої освіти – підготовка фахівця, що відповідав би потребам суспільства. Отже, студент повинен прагнути бути саме таким фахівцем і реалізовувати свої здібності, знання, уміння та навички на користь суспільства, повинен відповідати потребам ринку праці. Навіть йдучи вирішувати особисті проблеми шляхом отримання вищої освіти, він повинен бути адаптивним, конкурентоздатним, прагнути самореалізації на користь суспільству, тобто здатним вирішувати проблеми, що стоять перед суспільством.

Виявляється, що студенти націлені в основному на досягнення формальної вищої освіти. Суспільство вони звинувачують в тому, що воно не забезпечує їх робочими місцями, і в кращому разі студенти стикаються з соціальним замовленням, власне з суспільством, в процесі пошуку робочого місця в конкретній організації. У свою чергу, суспільство однозначно вимагає необхідної відповідності вимогам Болонського процесу. Це передбачає, що у студента повинна бути висока кваліфікація, відповідні їй результати заходів контролю рівня засвоєння знань, умінь і навичок, наявність мотивації та здатність до навчання протягом всього життя, мобільності, самореалізації, конкурентоспроможності та відповідності європейському ринку праці.

З метою виявлення особливостей мотивації студентів та абітурієнтів в процесі дослідження було використано методи збору статистичної інформації за допомогою анкетування, яку було опрацьовано методом контент-аналізу. В контексті нашого дослідження ми використовували матеріали соціологічного дослідження, проведеного Аналітичною службою Миколи Гаврилова [9] серед 556 випускників шкіл міста Донецька. Також в процесі дослідження нами було опитано 511 студентів I-IV курсів денної форми навчання Донецького інституту соціальної освіти (приватна форма власності) та Донецького державного університету управління. Студентам та можливим абітурієнтам було запропоновано відповісти на питання відкритої анонімної анкети.

Згідно результатам соціологічного дослідження, проведеного Аналітичною службою Миколи Гаврилова, серед 556 опитаних випускників шкіл Донецька, що заявили про бажання продовжити навчання і вступати до

ВНЗ, 43% реально проявили себе на рівні мотивації пасивних користувачів освітніми послугами: 19% не бачили без вищої освіти свого світлого майбутнього, 11% не змогли уявити без неї певних перспектив свого життя, 4% повинні були вчитися у вузі за наполяганням батьків, 3% - за компанію з іншими, 2% - для приємного проведення часу і стільки ж, щоб не йти до армії. Всі вони, так чи інакше, вирішували свої особисті проблеми, прагнучи досягнення благополуччя й успіху.

Наше опитування в свою чергу виявило наявність студентів, що є користувачами за мотивацією на I курсі – 50%, більшість з яких бажають отримати престижну професію (40,5%) та диплом (14%), 26% поліпшити матеріальний стан, 11% не хочуть працювати фізично, 4,8% хочуть стати незалежними. На II курсі таких студентів побільшало – 58%, з яких більшість бажає отримати престижну професію (31,4%), «скоринку» (25%), 21,4% не хочуть займатися фізичною роботою та 18% хочуть отримати матеріальні статки. На III курсі кількість «користувачів» зменшується до 49,4%, з яких 37,8% хочуть отримати престижну професію та 29% - диплом, 16,5% поліпшити матеріальний стан, а «чисту роботу» - 11,8% та 4% мріють стати незалежними.

На IV курсі знову сплеск – 52%, з яких 32% чекають на диплом, 29,5% не хочуть працювати фізично, а 24% хочуть на престижній роботі та 10% бажають отримати додаткові джерела статку.

Таким чином можна спостерігати певну динаміку мотивації «пасивних користувачів», що є досить високою весь час. Підвищення відсотку на першому курсі можна пояснити тим, що не всі абітурієнти стають студентами. Знижується відсоток на третьому курсі тому, що саме в цей період зміст навчання у великому обсязі збагачується фаховими дисциплінами та активними виробничими практиками. Але на довго ентузіазму не вистачає. Сама лекційно-семінарська структура освітнього процесу у вищій школі не здатна сформувати, утримати та розвинути цікавість та освітню пізнавальну мотивацію тих студентів, у яких вона не була сформована до вступу у ВНЗ.

Близько половини опитаних випускників шкіл проявили себе на рівні так званих «людей організації», що сприймають вищу освіту як засіб для досягнення реалізації власних життєвих планів, необхідний «стартовий капітал». Серед них 19% хотіли за допомогою вищої освіти досягти бажаної спеціальності, 16% вказали на вищу освіту як на необхідність, яку висуває суспільство для роботи у відповідних організаціях, 14% бачили у вищій освіті соціальну норму.

Наше опитування в свою чергу виявило наявність студентів, що знаходяться на такому ж рівні мотивації. На I курсі таких 21,7%, з яких 46,7% розглядають вищу освіту як засіб для кар'єрного зросту та 27% - для досягнення успіху і стільки ж для отримання певної професії. На II курсі подібний рівень мотивації у 17%, з яких переважна більшість (66%) отримують вищу освіту заради кар'єри, 17% хочуть отримати певну професію та стільки ж - досягти успіху; на III курсі - лише 20%, з яких 44% націлені на кар'єру, а по 27% - на успіх і професію. На IV курсі «людей організації» лише 19%, з яких 41% вчаться у ВНЗ заради можливості потім зробити кар'єру, 31% - заради можливості отримання певної професії та 27,5% - заради життєвого успіху.

Таким чином можна сказати, що освіту сприймають як засіб для досягнення життєвого успіху, кар'єри та певної професії майже половина опитаних абітурієнтів. Серед наявних студентів відсоток значно менший та досить стійкий (21,7%-17%-20%-19%), причому більшість орієнтована на те, щоб розглядати вищу освіту як стартовий майданчик для майбутньої кар'єри.

На граничному ранзі освітньої пізнавальної мотивації проявили себе тільки 9% потенційних абітурієнтів, які були налаштовані виключно на підвищення свого освітнього рівня.

Наше опитування в свою чергу виявило 29% студентів з такою мотивацією на I курсі, у 38,8% з яких метою є освіченість як така, 28,7% прагнуть отримати знання, що відповідатимуть кваліфікації, 26% хочуть самореалізуватися, 6% - бути корисними для інших. На II курсі таких студентів 24%. Серед них 41,5% хочуть стати більш освіченими, 38,5% - відповідати

кваліфікації, 12,3% - самореалізуватися та 7,7% - бути корисними. На III курсі відповідно 30%, з яких 53% прагнуть отримати справжні знання, 26% - відповідну кваліфікацію та 18% - самореалізуватися. На IV курсі майже такий самий результат – 29%, з яких 46,5% бажають отримати справжню освіту, знання, 32,6% - відповідати кваліфікації та 21% - самореалізуватися.

Можна вважати, що найменший відсоток респондентів з освітньою мотивацією виявився серед абітурієнтів. Серед студентів відсоток стійкої та безперечно вищої (29% - 24% - 30% - 29%). Певне зниження відсотку на II курсі можна пояснити не дуже чітким розумінням студентів значущості отримуваних знань, але на III курсі все повертається на свої місця.

Роблячи висновки слід зазначити, що сучасні суспільні умови стали причиною виникнення попиту на підготовку спеціалістів широкого профілю та гібридних профілів. Як слідство ,і це підтверджується сучасними соціологічними дослідженнями, виникає певна тенденція серед студентів розглядати вищу освіту не стільки з точки зору однозначного професійного інтересу, скільки як можливість одержати базу знань для наступного інваріантного вибору. Не зважаючи на це, існує певна кількість студентів орієнтованих вузько професійно. Загалом біля половини респондентів вважають процес навчання у вищому навчальному закладі «етапом для отримання навичок для майбутньої роботи» [8, С. 13].

Згідно отриманим даним, в більшості випадків мотивація абітурієнтів та студентів не відповідає бажаному рівню. Абсолютно переважна кількість студентів та досить велика частка абітурієнтів (43%) проявили себе як «пасивні користувачі» освітніх послуг, орієнтовані частіш за все на отримання атрибутів вищої освіти, формальних ознак вищої освіти, а не на освіченість як таку. Сприймаючи викладача як засіб досягнення своєї мети, вони не дуже-то прагнуть до ролі суб'єкта освітнього процесу. Те, що майже половина абітурієнтів була орієнтована на вищу освіту як засіб для розв'язання проблем кар'єри, успіху тощо, а серед студентів таких лише п'ята частина дає нам змогу висунути гіпотезу щодо того, що ця мотивація під час вступу до ВНЗ є однією з

найслабших. Людина в даному випадку орієнтована не стільки на отримання вищої освіти, скільки на більш дальні цілі, відповідно вона шукає легші шляхи для отримання бажаного, для досягнення мети.

Наприкінці слід зазначити, що проблема підвищення якості вищої освіти може бути розв'язана шляхом формування та посилення освітньої мотивації студентів. У такому разі більш значуща мета переважатиме, і суспільство зможе задовольнити свої потреби.

А це буде можливим лише тоді, коли і студент, і викладач перейдуть в систему суб'єктно-суб'єктних відносин. Саме така система відносин між учасниками процесу вищої освіти дозволить студентам і викладачам бути співробітниками, сотворцями освітнього процесу. Викладач зможе виконувати функцію «інтелектуального дзеркала» та «медіатора», буде для кожного студента його персональним тренером. Студенти стануть активною та зацікавленою стороною, у них зміниться мотиваційна сфера освіти та підвищиться зацікавленість в отриманні реального знання. Таким чином, процес вищої освіти відповідатиме очікуванням соціальної практики, яка стане рушійною силою пізнання, що і дозволить позитивно розв'язати низку проблем сучасної вищої освіти, припинити тенденцію до погіршення якості вищої освіти, а також усунути розрив зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці, суперечності між традиційно існуючою парадигмою навчання та метою вищої освіти, а також між процесом вищої освіти та суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорокин П.А. Заметки социолога. Социологическая публицистика. - Спб.: Алтейя, 2000. - 300 с.
2. Поліщук О. Стратегія діяльності закладів вищої освіти // Менеджмент і бізнес. Персонал - №7, - 2006. – С.84-86.
3. Robert B. Barr, John Tagg. From Teaching to Learning – A New

Paradigm for Undergraduate Education // Change. - 1995, November/December. - P.13-25.

4. Ритцер Дж. Современные социологические теории: 5-е изд. - Спб.: Питер, 2002. - 688 с.

5. Дудко Л.А. Конкуренцеспроможність спеціаліста в умовах ринкової економіки // Автореф. дис...к.соціолог.н. – Київ. – 2004. – 16 с.

6. Алексенцева-Тімченко К.С. Соціальні умови формування успішної кар'єри // Автореф.дис...к.соціолог.н. – Запоріжжя. – 2007.- 18 с.

7. Сокурянська Л.Г. Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу //Український соціум. – 2004. - №1 (3). – С. 48-55.

8. Яковенко А.В. Особливості освітніх мотивацій студентської молоді в умовах трансформації українського суспільства // Автореф.дис...к.соціолог.н. – Харків.- 2003. – 22 с.

9. Аналитическая служба Николая Гаврилова // www.asng.org.ua